

Het Gotisch. Ontdekking van de Codex Argenteus en eerste belangstelling

DOOR

R. VAN DE VELDE

De ontdekking van de Codex Argenteus en de studie van het Gotisch zijn in hoofdzaak de vrucht van een vernieuwde belangstelling voor de bijbel. In het licht van de hervorming dienden alle godsdienstige theorieën ge vulgariseerd en moest er geijverd worden voor een bijbelvertaling in de landstaal. Dergelijke opvattingen waren van aard om in het verleden allerlei argumenten te gaan zoeken die het bestaan van een lekenbijbel konden rechtvaardigen. De bijbelvertaling van Wulfila, die door de berichten van Sozomenos, Sokrates en Theodoretos bekendheid verwierf, was in dit opzicht het ideale voorbeeld van een volksbijbel uit de vroegchristelijke tijd. In vooruitstrevende theologische kringen verwees men er met nadruk naar, maar een juiste voorstelling van de Germaanse volks- en taaleenheid was aan dit streven nog vreemd¹.

Daarbij kwam ook dat de belangstelling voor het eigen verleden en de nationale trots in de periode van het humanisme gingen herleven. De studie van Tacitus vestigde de aandacht op de Germaanse oudheid en weldra werden Oudengelse, Oudsaksische, Oudhoogduitse en andere handschriften opgediept, die nieuwe wegen voor het taalonderzoek zouden openen.

In de Nederlanden en Westfalen, meer bepaald binnen de invloedssfeer van de universiteiten Leuven, Leiden en Keulen, is met de ontdekking van een tweetal Vlaamse geleerden het zaad ontkiemd voor de latere studie van het Gotisch. Aan de correspondentie van een aantal humanisten tussen 1550 en 1565 is men de eerste gegevens over de ontdekking van de vermaarde Codex Argenteus verschuldigd.

De brief van 9 oktober 1562, die de befaamde polyhistor, geneesheer en linguïst Conrad Gesener aan de Bruggeling Georg Cassander schreef, zal in de annalen van de Germaanse filologie steeds als een zeer interessant document vermeld blijven. De

(1) Konrad BURDACH, *Die nationale Aneignung der Bibel und die Anfänge der germanischen Philologie*. Halle (Saale), Max Niemeyer, 1924, p. 14-80.

sluier, die eeuwenlang over de taal der Goten hing, werd hier weliswaar slechts even opgelicht, maar voortaan zouden de verdienstelijke ontdekker en de Gotische bijbelcodex zelf niet langer onbekend zijn :

« Nuper autem ex doctissimi viri D. Ge. Aemylii ² ad me litteris intellexi », schrijft Gessner, « habere te quaedam rara de vetere Gothica aut Germanica lingua, nempe alphabetum suis characteribus, orationem dominicam et alia quaedam : quorum ut me participem facias, etiam atque etiam enixe te rogo: et si quid aliud huius argumenti, ut meo in Mithridate tua quoque liberalitas locum habeat ³ ».

Toen hij zowel van Cassander als van Johann Wilhelm Reiffenstein de tekstfragmenten ontving, schreef hij op 22 april 1563 aan de Augsburgse geneesheer Pirminius Gassar het belangrijke bericht, dat voortaan geen twijfel meer zou openlaten :

« Idem Alphabetum Gothicum misit et quaedam eius linguae (quae et ipsa Germanica est) specimina, sicut et Georgius Cassander vir doctissimus e Colonia ⁴ ».

Vier maanden later, de 11e augustus 1563, vroeg hij aan Gassar :

Mitte quaeso etiam Goticos characteres, ut conferam cum meis: et quidquid aliud occurret, quod Mithridatem nostrum circa quamcunque linguam orbis terrarum imprimis vero veterem Germanicam illustrare possit ⁵ ».

Dit zijn de eerste brieffragmenten, die aan de ontdekking van Wouters en Cassander ruchtbaarheid hebben gegeven. Onze landgenoten hadden eigenlijk reeds heel wat vroeger de Codex Argenteus ontdekt. Een bewijs daarvoor vindt men in de ongedrukt gebleven brief die de keizerlijke raadsheer Caspar von Niedbruck op 6 juni 1554 aan beide geleerden zond en waarin de centrale zin luidt :

« Nihil de vobis pollicitus sum, quod non sciam vos praestare posse, alphabetum gothicum sua clem, desyderat habere cum oratione dominica eadem lingua. Recte meo iudicio si exemplar epistolae De priscis Fran-

(2) Georg Cassander had zijn ontdekking aan Reiffenstein meegedeeld, deze op zijn beurt aan zijn vriend Aemylius, die het bericht aan Gessner overmaakte.

(3) J.W. SCHULTE, *Gothica Minora*, Zeitschrift für deutsches Alterthum. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1879, Bd. XXIII, p. 55.

(4) J.W. SCHULTE, *ibidem*, p. 52.

(5) J.W. SCHULTE, *ibidem*, p. 52.

corum sedibus et alia eiusdem generis transmiseritis, quae omnia vestro iudicio relinquo : ... ⁶ »

Deze brief werpt niet alleen een interessant licht op hun literaire relaties, maar draagt onderaan zelfs de opmerking: « *habet* (Georgius Cassander) *testamentum gothica lingua* » ⁷.

Hiermee wordt meteen bewezen dat Cassander en Wouters reeds vóór 1554 enkele gedeelten van de Codex Argenteus gekopieerd hadden.

Een woordje meer nu over deze twee geleerden en hun opzienbarende ontdekking. Georgius Cassander of Kadzander (Pittem 24 augustus 1513 — Keulen 3 februari 1566) ⁸ was in de eerste plaats een godgeleerde, die zich wegens zijn irenische houding in de niet geringe achting van Maximiliaan en prins Willem I mocht verheugen. Na zijn studiën in de klassieke talen te Leuven doceerde hij theologie, kerkelijk recht, Latijn en Grieks te Gent en te Brugge.

In de laatste stad leerde hij de Gentse patriciërszoon Cornelius Wouters (Gualterus † 1582) kennen, die toen kanunnik in de St. Donaatskerk was ⁹. Gelet op hun reformatorische gezindheid, achtten beide geleerden het raadzaam het land te verlaten. Zij reisden door Italië en Frankrijk en vestigden zich ten slotte te Keulen.

Tijdens een van hun speurtochten in de streek ontdekten zij de vermaarde Codex Argenteus in de Benediktijnerabdij te Werden aan de Ruhr. Dat zij inzagen met Wulfila's Gotische bijbelvertaling te doen te hebben, pleit voor hun scherpzinnige speurzinn. Met betrekking tot de Gotische taalresten waren in de literatuur der humanisten immers allerlei fantasieën gangbaar : wat taalkundig als onbekend voorkwam, werd maar al te vaak als Gotisch bestempeld. De Vlaming Bonaventura Vulcanius aarzelde zelfs niet de vier runenalfabetten en de runeninscripties van de « Tryggevælde-sten » en de « Jelling-sten 1-2 », die hij in zijn inhoudrijk werkje opnam, voor authentiek Gotisch te houden ¹⁰.

Met hun ontdekking en hun afschriften vonden Cassander en Wouters vooral in de Nederlanden veel belangstelling. Antonius

(6) J.W. SCHULTE, *ibidem*, p. 58.

(7) J.W. SCHULTE, *ibidem*, p. 59.

(8) Aug. VANDER MERSCH, *Biographie nationale*, Bruxelles 1870, T. III, p. 363.

(9) Jan Frans FOPPENS, *Bibliotheca Belgica sive virorum in Belgio vitâ, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura continens scriptôres a clariss. viris Valerio Andrea, Auberto Miraeo, Francisco Sweertio aliisque recensitos, usque ad annum 1680*. Brussel per Petrum Foppens typographum et bibliopolam 1793, T. I, p. 202.

(10) *De Literis et Lingua Getarum sive Gothorum*. Lugduni Batavorum, ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium 1597, p. 43-47.

Morillon, Becanus, Arnold Mercator, Gruterus en Vulcanius volgden weldra hun voetsporen, daar zij voor het eerst aan de hand van enkele tekstfragmenten de aandacht der filologen op de taal zelf wilden vestigen.

Maar ook in de bekendmaking van het bestaan der Gotische evangeliën hebben onze humanisten een ruim aandeel.

Zo vermeldt de Fries Sibrandus Lubertus (1556-1625), hoogleraar in de theologie te Franeker, in zijn *De Principiis Christianorum libri VII ad Jo : Jac: Grynaeum theol. et philosophum*¹¹, dat Philips Marnix van St.-Aldegonde (1540-1598) in het huis van de Duitse graaf Hermann von Neuenaar een zeer oud handschrift van het Nieuw Testament gezien had, dat blijkbaar de CA is geweest :

« In Bibliotheca D. Hermanni Comitis de Newenar solet extare liber vetustissimus aureis argenteisque characteribus in papyro exaratus, continens universum Novum Testamentum Lingua antiqua Frisionum, ut idem Aldegundius me docuit. Ex hoc libro idem Aldegundius dicit se habere descriptam orationem Dominicam Frisico vel Saxonico antiquo caractere, qui non multum a Muscouitico caractere differre et ad Graecum accedere videtur. Eius initium est : Atta unsar thu in himina, waikmi namo thein etc.¹² ».

De ouderdom van het handschrift en de zilveren en gouden letters, waarover Marnix het had, zijn volkomen toepasselijk op de Codex Argenteus. Daarenboven wijst de beschrijving der karakters : « *qui non multum a Muscouitico caractere differre et ad Graecum accedere videtur* » ontegensprekelijk op een unciaalschrift. De vergelijking met het Cyrillisch en het Grieks alfabet mag in dit opzicht zelfs geslaagd heten¹³ hoewel de opvatting, dat de taal Oudfries of Oudsaksisch zou zijn, onjuist is.

Deze aanduidingen lossen evenwel niet alles op. Het vermoeden van bisschop Ussher — want van hem komt deze inlichting¹⁴ — en later ook van Massmann¹⁵, dat in het Rijnland een tweede Gotisch handschrift zou bestaan hebben, gaat dan ook in hoofdzaak op dergelijke berichten terug.

Met het oog op Marnix' mededeling is hun hypothese echter weinig waarschijnlijk, tenzij men het bestaan van het Derrer-

(11) Editio II, Hanoviae 1605, apud Guil. Antonium.

(12) Ibidem, Liber III, cap. 7, p. 224.

(13) Vgl. Hans JENSEN, *Geschichte der Schrift*, Hannover 1925, Orient-Buchhandlung, Heinz Lafaire, p. 190-191.

(14) In zijn brief aan Junius, *Gothicum Glossarium* (1665), p. 14-17.

(15) *Gothica Minora*, ZfdA, Bd. I, 1841, p. 306-344.

afschrift¹⁶ voor die tijd reeds wil aanvaarden. Immers, laat men de opmerking « *continens universum Novum Testamentum* »¹⁷ in het midden, dan wijst de naam van graaf Hermann von Neuenar regelrecht in de richting van de twee ontdekkers. Cassander en Wouters woonden sedert 1544 een tijdlang in zijn huis en bleven ook later in nauw contact met de graaf¹⁸, zodat de mogelijkheid bestaat, dat Neuenar de CA voor korte tijd had geleend en Marnix bij hem het Onze Vader kopieerde.

Daarnaast is er ook het bericht van Suffridus Petri in zijn *De Scriptoribus Frisiae Decades xvj. et semis*¹⁹, dat de Boergondische humanist Matalius Metellus, die tot de Keulse kring behoorde, met het Gotisch Nieuw Testament bekend was :

« Et nobis etiam hic coram testatus est clariss : V.I.C. Matalius Metellus Sequanus ad suas manus aliquando pervenisse Novum Testamentum lingua Gothica characteribus Graecis scriptum²⁰ ».

Na korte tijd bibliothekaris te zijn geweest van Kardinaal Granvelle, was Suffridus Petri sedert 1577 kanunnik van de Apostelkerk te Keulen, waar hij het bericht naar alle waarschijnlijkheid van Metellus zelf vernomen heeft. Dat ook deze humanist de CA op het oog had, lijdt wegens zijn vriendschappelijke betrekkingen met de beide ontdekkers geen twijfel²¹.

Vanzelfsprekend mogen de ontdekking van de CA en de berichtgeving van onze taalgenoten een eerste verdienstelijke stap voor de studie van het Bijbelgotisch heten. Van meer belang voor de ontwikkeling van de taalwetenschap waren de eerste publicaties van tekstfragmenten zelf tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw. In die periode waren de Nederlanden, inzonderheid de universiteiten van Leiden (sedert 1575) en Leuven het brandpunt van een weergalozes wetenschappelijke bedrijvigheid. De filologische studie had hierin het grootste aandeel en beperkte zich niet

(16) Het staat vrijwel vast, dat een verder onbekende kopiist Derrer een afschrift van de Codex Argenteus gemaakt heeft, waarover Franciscus Junius bij de voorbereiding van zijn bijbeluitgave beschikte. Doch deze Derrerkopie zal waarschijnlijk niet met zilveren letters geschreven zijn, zodat Marnix' bericht op de CA betrekking heeft.

(17) Massmanns hypothese : « dass 1569 und 1599 der silberne codex noch mehr enthalten haben müsse, als uns 1665 (durch Franz Junius) zu theil wird » is minder waarschijnlijk. Ibidem, p. 294.

(18) Vgl. Schulte, ZfdA, Bd. XXIII, p. 322.

(19) Coloniae Agrippinae 1593, apud Henricum Falckenburgh.

(20) Praefatio, p. XIII.

(21) Schulte heeft op de relaties van Metellus en andere Keulse theologen met de beide Vlaamse geleerden gewezen in *Gothica Minora*, ZfdA, Bd. XXIII, p. 328-336, waarbij hij besluit, dat wij hier te doen hebben met de Codex Argenteus van Wouters en Cassander.

langer tot de klassieke talen, maar richtte zich, naast ijverige navorsingen in de orientalistiek, meer en meer op de moedertaal en haar verwanten. Dit universeel-filologisch streven, ontkiemd uit een nationale trots (Becanus, Milius), leidde de eerste schreden der humanisten op het terrein der vergelijkende Germaanse taalkunde, waarin Franciscus Junius een kleine eeuw later het eerste verdienstelijk werk zou leveren ²².

De Kempense geneesheer-filoloog Joannes Goropius Becanus ²³ kan eigenlijk reeds als een eerste geleerde beschouwd worden, die een ruime belangstelling opbracht voor de germanistiek en de vergelijkende taalwetenschap.

Op 23 juli 1518 te Hilvarenbeek, in Noord-Brabant geboren, bezocht hij op vrij jeugdige leeftijd de Leuvense universiteit, om er onder leiding van de befaamde Reinier Gemma Frisius in de wijsbegeerte te studeren.

Hij promoveerde er in 1539, maar wijdde zich weldra aan de studie van de geneeskunde, de geschiedenis en de wiskunde. Ook de taalstudie had zijn belangstelling. Romulus Amazeus werd zijn leermeester in het Latijn en het Grieks. Na een verblijf in Frankrijk, Italië en Spanje vestigde hij zich als medicus te Antwerpen en werd er een van Plantijns vennoten ²⁴. Op 28 augustus 1573 stierf hij te Maastricht, na de uitgave van zijn geschriften aan Laevinus Torrentius te hebben toevertrouwd. Plantijn vreesde echter een financieel fiasco, zodat de *Opera Inedita* pas na herhaald aandringen van Torrentius in 1580 werden uitgegeven.

In de Nederlanden is Becanus de eerste geweest, die de Germaanse filologie beoefende, al was het dan ook op een wijze, die naar onze criteria onwetenschappelijk moet heten. Parallel met de nationale strekking, die ook in andere talen vertegenwoordigers vond, betoogde hij, dat het Nederlands de oertaal van de mensheid was en dat onze voorouders in het aards paradijs « Vlaams » sprac-

(22) Vgl. HERMANN Paul, *Geschichte der germanischen Philologie, Grundriss der germanischen Philologie, Strassburg 1901*², I, p. 16 en vlg.

(23) Varianten van zijn naam zijn: Jan Van Gorp, Gorop van der Beke, Becan. Over Becanus zijn ons geen werken bekend. De enige bronnen, die wij konden raadplegen, waren:

— Alphonse Le Roy, *Biographie nationale*, I. VIII, p. 121.

— Isaac Bullart, *Academie des Sciences et des Arts*, Paris 1682, T. II, p. 177

— A.F. C. van Schevensteen, *Levensschets van Goropius Becanus, geneesheer-filoloog*, in *Vlaamsch geneeskundig Tijdschrift*, nr 14, 1936.

(24) Voor de correspondentie van Becanus met Plantijn verwijzen wij naar *Correspondance de Christophe Plantin*, publiée par Max Rooses et J. Dénucé, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 's-Gravenhage, Martinus Nyhoff, 1883-1918, Dln I-IX.

ken²⁵. Zijn tijdgenoten Josephus Justus Scaliger, Justus Lipsius en later Camden hebben zijn etymologiseren dan ook streng bekritiseerd, al deden zij het vaak niet veel beter.

Ondanks al het lachwekkende, het verbeeldingrijke en het pseudo-wetenschappelijke van zijn monumentale werken komt Becanus de eer toe, het eerst belangstelling te hebben getoond voor de oudere stadia van de Germaanse talen. De Gotische tekstexcerpten, die door zijn *Origines Antwerpianae* voor het eerst verspreid werden, waren reeds een schuchtere aanloop in deze richting. De titel van dit lijvig werk, dat aan Philips II werd opgedragen, luidt :

« Ioan. Goropii Becani Origines Antwerpianae, sive Cimmeriorum Becceselana novem Libros complexa. Atuatica, Gigantomachia, Niloscopium, Cronia, Indoscythica, Saxsonica, Gotodanica, Amazonica, Venetica et Hyperborea. Antverpia, ex officina Christophori Plantini 1569 ».

Zoals hij zelf mededeelt²⁶, had Maximilianus Morillon (Brussel 1516 of 1517-1586) hem deze afschriften uit de nalatenschap van zijn broer Antonius Morillon ter hand gesteld. Ook de plaats van herkomst was voor Becanus niet onbekend : « *Nunc igitur* », schrijft hij, na eerst het Zweedse Onze Vader onderzocht te hebben,

« ad alteram linguam, quae Gotica doctissimi cuiusque apud Colonienses iudicio habetur, veniamus : & eandem orationem Dominicam ea descriptam, in antiquissimo codice monasterij Werdeni, in regione Bergensi, quatuor paulo plus minus a Colonia milliaribus distantis, examinemus : quam reuerendus & eruditissimus vir Maximilianus Morillonus, de Antonij fratris sui, pia memoriae, schedis mihi benigne communicavit,..... »²⁷.

Antonius Morillon (Leuven 1520-1556), de zoon van Guido Morillon, professor in het Grieks aan de universiteit te Leuven, legde zich onder leiding van zijn vader vooral op de studie van de klassieke auteurs toe en vatte erin een uitgesproken voorliefde op voor de archeologie.

Op 7 september 1553 verbleef hij voor zijn archeologische opgravingen nog in Italië, zoals uit een schepenakte blijkt, en de terugreis doorheen het Rijnland bracht hem vermoedelijk in contact met de beide ontdekkers van de CA of een van hun vrienden. Hoe dan ook, Morillon kreeg te Werden of in de omgeving enkele Gotische tekstfragmenten in zijn bezit. Kort

(25) *Origines Antwerpianae*, p. 534 en p. 629.

Hermathena, p. 27 en p. 204.

(26) *Origines Antwerpianae*, *Gotodanica*, Liber VII, p. 739.

(27) *Ibidem*, p. 739.

daarop vinden wij hem in zijn vaderstad terug, waar de dood (1556) hem belette de vruchten van zijn onderzoek te publiceren²⁸.

Goropius Becanus werd ongetwijfeld dadelijk over de inhoud van Morillons geschriften ingelicht en oordeelde, dat de Gotische fragmenten in zijn *Gotodanica* niet mochten ontbreken :

« Quo vero magis appareat eorum vanitas », schrijft hij, « qui aliam priscam linguam Gothicam », quam Germanicam inferiorem siue Cimbricam somniarunt, adducendae mihi sunt duae linguae, plurimum inter se differentes: quarum utraq; suos habet patronos, ad Gotismi antiquitatem sibi vindicandam²⁹ ».

Met dit citaat en de voorafgaande opmerkingen heeft hij zijn stelling duidelijk geformuleerd : het Gotisch, of liever de taalresten, die men in Keulen voor Gotisch houdt, en het Zweeds vertonen helemaal geen verwantschap en zijn van jongere datum dan het Nederduits (Nederlands) of het « Kimbrisch ». Beide talen zal hij dan ook met elkaar confronteren :

« Inter has prior est Suedanica, quae eadem est cum ea, qua in peninsula illa huius temporis Gotis loquuntur; in qua Munsterus orationem Domini-cam legendam dedit, quam & ipse adscribam:³⁰ »

Hierop volgt dan het Zweedse Onze Vader met de woorduitleg en enkele lexicologische vergelijkingen. Als tegenhanger geeft Becanus het « Gotisch » Onze Vader in Latijnse transcriptie, dat wij wegens de zeldzaamheid van dit werk en met het oog op onze bespreking onveranderd overnemen :

« Atta unsar thu in himmina, wihnai namo thein, uimai thiudinassus theins. Werthe wilga theins, sue in himmina gah ana arte. Li laef unsarana thana senteinan þik unss himmadaga. Gah aflet uns thatei sculanssigaima sua sue gah weis afletam thaim skulam unsarem, gah ni brigges uns in fraestub. Ak lausei uns af thamma ublin, unte thein ist thindangardi, gah mach, gah wulthus, in aenins. Amen »³¹. (Mt. VI 9-13)

Hieraan wijdt hij een bespreking van een tiental foliobladzijden. Tot slot van al zijn verzinsels volgen nog enkele zinnen uit het Marcusevangelie : « *God mein, God meins duque mis bilest?* » (Mk. XV 34) en naar aanleiding van *gamelit* : « *sue gamelit ist*

(28) Ed. VAN EVEN, *Biographie nationale*, Bruxelles 1899, T. XV, p. 263.

(29) Ibidem, p. 738.

(30) Ibidem, p. 738.

(31) Ibidem, p. 740.

in Esaiu prauphetau : id est, sicut proditum est in Esaiâ propheta.
(Mk. 1 2)³²

Het laatste zinnetje Mk. 1 7) luidt :

« Gah merga uithans uinmith suinθοza missa a far mis thizei ik ni im waerts ananei wands andbindan scaudaraip scohe is, id est, Et praedicabat dicens : Veniet fortior me post me, cuius ego non sum dignus procunbendo soluere corrigiam calciamenti eius »³³.

Deze slordige weergave van de Gotische fragmenten zou uit tekstkritisch oogpunt tot uitvoerige beschouwingen kunnen leiden. Bepierking is echter noodzakelijk, zodat alleen het essentiële zal aangesneden worden.

Morillons afschrift was in Gotische letters weergegeven. Opvallend is nu in de eerste plaats, hoe Becanus over de transcriptie van enkele consonanten gestruikeld is³⁴. Zo wordt thyth niet alleen door de geaspireerde stemloze *th* weergegeven, wat bij Mercator, Vulcanius en zelfs bij ten Kate en tot in het begin van de twintigste eeuw voorkomt, maar in *arte* (Mt. VI 10, voor *airþai*) *gamelit* (Mk. 1 2, voor *gamelip*) en *waeris* (Mk. 1 7, voor *wairps*) zelfs door *t*. Ook met uuaer, uinne, querta en uraz wist Becanus geen raad: voor uuaer en quertra waarmee zelfs ten Kate nog op een dwaalspoor geraakte, is dit enigszins begrijpelijk. Het eerste letterteken wordt door *qu* (*duque* voor *dube*), het tweede als *u* weergegeven (*uimai*, *uithans uinmith* voor *qimai*, *qipans* en *qimip*). Doch hiermee wordt de verwarring nog groter en gaat de Latijnse *u* een drietal Gotische letters aanduiden, namelijk uinne (*sue*, *sua sue*, *suinθοza*) quertra en uraz (*uns wulthus*, *skulam* enz.).

Fe wordt door *ph* (*prauphetau*) en *chozma* soms door *k*, meestal echter door *c* voorgesteld (*sculanssigaima*, *scaudaraip*, *scohe*).

De identificatie van geua en gaar blijkt uit de voorbeelden: *gab*, *sculanssigaima*, *wilga*, waar gaar voorkomt als *g* en uit de juiste weergave van geua in *briggēs*, *gik*, *daga*, *thindangardi* en *God*.

Ook met deze verwarring staat Becanus niet alleen. Vulcanius, (1597) Mercator (± 1573) en Jacobus Eyndius (1634) hebben het in dit opzicht niet veel beter gedaan.

(32) Ibidem, p. 750.

(33) Ibidem, p. 750-751.

(34) Gelet op de onoverkomelijke moeilijkheden bij het drukken der Gotische lettertekens, zullen in de bespreking de letters telkens met de benaming aangeduid worden. Ter verklaring hiervan zij verwezen naar Max Hermann Jellinek, *Geschichte der gotischen Sprache*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter & Co, 1926, p. 22.

Met de transcriptie der vocalen heeft Becanus blijkbaar niet zoveel last gehad. Afgezien van de foutieve *i* voor *ei* in *wibnai*, kunnen wij onze opmerkingen tot de weergave van de letterverbinding *aza* + *iiz* beperken. Over de monoftongische of diftongische uitspraak hiervan verkeerde hij nog in twijfel, zodat enerzijds in *werthe* (*wairpai*) *arte* (*airpai*) *unsarem* (*unsaraim*) *briggses* (*briggais*) en *bilest* (*bilaist*) de monoftong *e*, en anderzijds in *Li laef* (*blaiif*) *fraestub* (*fraistubnjai*) *aenins* (*airwins*) en *waerts* (*wairps*) de diftong *ae* de Gotische monoftong *ai* voorstelt³⁵.

Ook bij het aaneenschrijven en scheiden der woorden heeft de kopiist of Becanus zich enkele keren vergist, o.a. in *sculanssigaima* voor *skulans sijaima*, *himmadaga* voor *himma daga*, en *missa a far* voor *mis sa afar*.

Voor het overige zijn de tekstkritische tekorten aan overhaasting of gebrek aan acribie of zelfs aan onkunde toe te schrijven. Tot deze rubriek behoren: *senteinan* (*sinteinan*), *ublin* (*ubilin*) *thindangardi* (*piudangardi*) *uinmith* (*qimip*) *himmina* (*himina*, Mt. VI 10), *God* (*gup*), *Esaiu* (*Essain*)³⁶ en *unss* voor *uns*, dat in Mt. VI 12 nochtans juist gelezen werd. Beslist onjuiste lezingen zijn: *Li laef* (*blaiif*), *fraestub* (*fraistubnjai*) *ananei wands* (*anabneiwands*). Anderzijds verraden lezingen als *thein* voor *peina*, *himmina* (Mt. VI 9) voor *himinam*, *mach* voor (*mahts*)³⁷, *merga* voor *merida* en *mein* voor *meins* Becanus' geringe vertrouwdheid met het Gotisch.

Bij deze eerste Gotische tekstfragmenten rijzen voor de tekstkritiek problemen, die voor het merendeel onopgelost moeten blijven.

In de eerste plaats leidt de vraag naar de authenticiteit van deze passussen tot de volgende probleemstelling: staan wij hier werkelijk voor een getrouwe weergave van Morillons afschrift, of heeft Becanus deze Gothica opzettelijk vervormd?

Ook is de vraag gewettigd of Morillon zelf een afschrift van het archetype te Werden maakte, of een later afschrift van een der ontdekkers gebruikte. Alleen een of ander bericht van hem zelf zou hierop het antwoord kunnen brengen. Het onderzoek

(35) Wij delen in dit probleem het standpunt van F. Mossé, *Manuel de la langue Gotique*, Paris, 1956², p. 56-58, H. HIRT, *Handbuch des Urgermanischen*, Heidelberg, 1931, I. Teil, p. 39 en E. PROKOSCH, *A comparative Germanic Grammar*, Philadelphia, 1939, p. 105-106, die een monoftongische uitspraak aanbevelen.

(36) Dit woord is onleesbaar in de *Codex Argenteus Upsaliensis, Jussu Senatus Universitatis Phototypice Editus Officina Almqvist et Wicksell*, Upsaliae 1928, p. 275 en *275, v. 3.

(37) CA Ups., p. 9 en *9 v. 11.

naar zijn reisjournaal in het Rijksarchief te Bergen en in de bibliotheek van de Kapittelkerk te Doornik³⁸ bracht evenwel geen tastbare resultaten, zodat de rest van ons onderzoek noodgedwongen tot Becanus' uitvoerige interpretaties zal beperkt worden.

Vooraleer aan de eigenlijke tekstinterpretatie te beginnen, werpt Becanus de niet onbelangrijke vraag op, welke taal wij in deze tekstfragmenten hebben. Zijn antwoord is maar al te vlug gereed en luidt :

« Facile hic est mox in ipso limine videre, non Geticam hanc, sed peregrinorum esse, qui in Getiam ex aliis regionibus commigrarunt³⁹ ».

Uit enkele verzen van Ovidius⁴⁰ meent hij immers te mogen aannemen, dat er ten tijde van keizer Augustus in de « kustgebieden van Skytië » een mengtaal bestaan heeft, die zonder de minste twijfel met het « Getisch » moet geïdentificeerd worden. Ook het taalkundig materiaal zal hij ten gunste van zijn opvattingen weten te plooiën :

Credo itaque », redeneert hij, « hanc linguam, qua oratio haec scripta est ex euismodi Graecis colonis extitisse; praesertim quod in ea *misthon* pro mercede inueniam, & oratio à voce Graecis vsitata (namelijk *atta*) exordium sumat : praeterea quòd articulos habeat, *thana*, *thatei*, *thaim*, *thamma*; qui omnes à *ta* Graecorum variis modis in vsum videntur venisse. Quod verò & Latinas voces habeat, vt Ouidius cecinit, uimai pro veniat, videtur subindicare.⁴¹ »

Het « Getisch » — want de opvatting, dat die taal Gotisch is, laat Becanus liever op rekening van Cassander of een der Keulse theologen⁴² — zou dan een mengtaal zijn, die ingevolge de kolonisatie vele Griekse en Latijnse elementen bevatte. Doch al deze geleerdheid is eigenlijk nog maar de aanloop tot een lange excursie in het rijk van de filologische verbeelding.

Met het oog op de Romeinse bezetting van Moesië en Thrakië lag het voor de hand vooral aan een Latijnse taalbeïnvloeding

(38) Dit aantekenboekje bevond zich tot in 1642 in de biblioteek van de Kapittelkerk te Doornik. Een oprecht dankwoord voor de bereidwillige hulp richten wij hier tot de Heer Louant, Conservator te Bergen, en Abbé A. Pasture, bibliothecaris van de Kapittelkerk te Doornik.

(39) Ibidem, p. 740.

(40) Ibidem, p. 740.

(41) Ibidem, p. 740.

(42) « ...quae Gotica doctissimi cuiusque apud Colonienses iudicio habetur... », ibidem, p. 739.

te denken, die de « Getische » onderlaag zodanig veranderde, dat het overlevende « Getisch » enkel nog een flauwe afspiegeling kon zijn van de ongerepte prekoloniale taaleenheid ⁴³.

De evolutie van het Vulgairlatijn in de verschillende Romaanse talen bood hem niet alleen een voortreffelijke parallel, maar gaf meteen aanleiding tot het onjuiste besluit, dat wij ter illustratie even aanhalen :

« Et quemadmodum Hispanica, Italica, Gallica & Romana apud Leodios & Brabantos diuersae linguae sunt, & ab una Latina omnes enatae; ita multas quoq; credo loquelas è corrupto Getico sermone extitisse; nec magis hae Geticae, quam illae Latinae sunt nominandae ⁴⁴ ».

Na alles op de kop te hebben gezet, komt Becanus ten slotte op zijn oud stokpaardje terug, als hij het probleem wil onderzoeken : « *quatenus conueniat haec Dominica oratio cum Cimbrica, è qua Getica, & Saxsonica, & ceterae Germanicae omnes descenderunt* ⁴⁵ ».

Een detailbespreking van al zijn verzinsels zou ons te ver voeren. Over *atta* alleen weet hij een vijftal dikbedrukte folio-bladzijden te schrijven, die ten slotte, zoals elders, zijn premisse bevestigen :

« Quamuis ergo apud vetustissimos Graecos huius Atta usus sit, verisimile tamen est à Cimmeriis hanc vocem emanasse, cùm hactenus apud eos, qui purè Cimbrum sermonem sonant, At vel Aet pro Atta dicant infantes; ⁴⁶ ».

Het vermoeden is dan ook gewettigd, dat Becanus de Gotische tekst met het oog op zijn lexicale en etymologische verklaringen opzettelijk gewijzigd heeft : *arte* voor *airpai*, waarbij hij opmerkt : *Arte, nos Art, ert, & erde & arde dicimus* ⁴⁷ », verder *werthe* voor *wairpai* en de verklaring van *Li laef* ⁴⁸ wijzen ontgensprekelijk in die richting.

Typisch is ook, dat hij bij *sculanssigaima* een verklaring geeft, die later door Mercator zal overgenomen worden :

« Uns tatheï sculanssigaima, nostra debita. Hic Tathei articulus tà, Schulanssigaima, pro debitis nostris: Nos schulden, pro debitis agnoscimus, cau-

(43) « Vti igitur lingua Italica cum prisca, & germana Latinitate conuenit; ita haec quoque cum Getica sincera concordat ». Ibidem, p. 740.

(44) Ibidem, p. 740.

(45) Ibidem, p. 740.

(46) Ibidem, p. 742.

(47) Ibidem, p. 749.

(48) Ibidem, p. 749.

dam non intelligimus, nisi sit contractio ex integris Schula unsigaima; atque unsigaima idem sit quod unsarem ⁴⁹ ».

Men kan zich het resultaat van dit taalvergelijkend onderzoek voorstellen ! Als besluit aarzelt hij niet, onbewimpeld te verklaren :

« Clarum igitur & hinc est, hunc sermonem non esse illorum Gotorum, qui in Italiam phrases suas & non paucas voces inuexerunt ⁵⁰ ».

Hiermee acht hij de opvatting der Keulse geleerden volkomen weerlegd. Ten slotte blijkt uit de tekstverklaring nog, dat hij niet al de Gotische fragmenten opgenomen heeft, die in zijn bezit waren : *mizdon* (Mt. VI 16), *sue gamelit ist in Esaiu* (Mk. 1 2), *God mein.....* (Mk. XV 34) en *Gab merga uithans uin-mith suinthoza missa.....* (Mk. 1 7) komen ongetwijfeld uit tekstgedeelten, die Becanus, zoniet in hun geheel, dan toch in grotere omvang gekend heeft.

Volledigheidshalve zij hier ook de onomastische verklaring van « *Goti* » vermeld :

« Nam pro Massagoeten, Goeten eos nominarunt, prioribus syllabis adeptis. Goeten autem, quod nos per mediam litteram Goeden dicimus, illi nobis sunt, quos Latini generosos, siue bonis parentibus ortos vocant. E Goeten igitur Graeci priorem diphtongi partem, Latini posteriorem ademerunt, ita ut ab his Goti, ab illis Getae nominentur ⁵¹ ».

Niet alleen de foutieve identificatie met de Geten uit de klassieke oudheid is kenschetsend, maar tevens is het merkwaardig, dat deze incorrecte etymologie door Schrieckius (1614) ⁵², Grotius (1655) ⁵³ en tal van latere historici ongewijzigd werd overgenomen.

Aan polyglottische geleerdheid ⁵⁴ is het werk van onze eerste

(49) *Ibidem*, p. 749. Arnold Mercator geeft dezelfde verklaring in het vermaard verzamelwerk van Janus Gruterus, *Inscriptiones antiquae totius Orbis Romani*, Amstelodami, Franciscus Halma, 1707³, p. 147. Vermoedelijk heeft een zekere gelijkheid met de akkusatief plur. van het Oudhoogduitse pronomen personale van de eerste persoon *unsib* hem tot dit vermoeden geleid.

(50) *Ibidem*, p. 750.

(51) *Ibidem*, p. 684. Dezelfde onjuiste verklaring wordt ook op p. 667 gegeven.

(52) *Adriani Schriecki Rodorni Originum Rerumq. Celticarum Belgicarum Libri XXIII*, Ieper, François Bellet, 1614, p. 342.

(53) *Historia Gothorum, Vandalorum, & Langobardorum: ab Hugone Grotia partim versa, partim in ordinem digesta*. Amstelodami, apud Ludovicum Elzevirum, 1655, P. 591.

(54) Hierin volgde Becanus de mode van de tijd: Conrad Gessner was hem met zijn *Mithridates* (1555) reeds voor geweest en in Jeronimus Megiser (1592) en Jean Grammont (1612) zou hij waardige navolgers vinden.

« germanist » rijk genoeg. Grammaticale, lexicologische of etymologische inzichten in het Gotisch komen er nog niet bij te pas. Treft men tussen de fantasieën soms juistheden aan, dan is het louter toeval.

Tot daar de eerste taalkundige belangstelling voor het Gotisch. In de loop van de zestiende eeuw zou de studie van deze taal uitsluitend het werk van Nederlanders blijven. Arnold Mercator, de zoon van Gerard Mercator, leverde reeds een grondiger bijdrage in Janus Gruterus' *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani*⁵⁵. Zijn taalkundig inzicht is reeds dieper en zijn methode geeft blijk van een zekere wetenschappelijke nauwgezetheid.

Bonaventura Vulcanius ten slotte publiceerde het uitvoerigste materiaal van alles wat tot dan toe over het Gotisch verschenen was in zijn *De literis et lingua Getarum siue Gothorum*⁵⁶. In hem mogen we tot op zekere hoogte een voorloper zien van Franciscus Junius, de eerste filoloog, die met de publicatie van de *Codex Argenteus* (1665) aan de germanistische traditie ten onzenz nieuw leven zou schenken.

(55) Mercators belangstelling en studie van het Gotisch dient ca. 1573 gesitueerd te worden.

(56) Lugduni Batavorum, ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium, 1597. Een uitvoerige bespreking van Mercators en Vulcanius' bijdragen kan hier wegens typografische moeilijkheden niet gegeven worden.